

Çanakkale Savaşları'nı Anma ve Kutlama Etkinlikleri (1916-1938)

Cahide SINMAZ SÖNMEZ*

Özet

Türk ve dünya tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan Çanakkale Savaşları, gerek akademik, gerekse popüler alanda pek çok araştırmaya konu olmuştur. Dolayısıyla Çanakkale Savaşları hakkında ulusal ve uluslararası alanda önemli bir literatür bulunmaktadır. Ancak yerli ve yabancı birçok araştırmacının çeşitli yönleriyle incelediği Çanakkale Savaşları'nın kamuoyundaki algısı üzerine ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Çanakkale Zaferi'nin Osmanlı kamuoyundaki yansımaları ve Cumhuriyet döneminde toplumdaki Çanakkale algısını ortaya koymaktır. Bu çerçevede Çanakkale şehitlerini anma törenleri ve zaferi kutlama etkinliklerinin nitelikleri, arşiv belgeleri ve dönemin basın aracılığıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşları, Çanakkale Zaferi, Mehmet Çavuş Anıtı, Anma Törenleri

Commemoration and Celebration Events of the Gallipoli Campaign (1916-1938)

Abstract

The Gallipoli Campaign, which has great importance for Turkish and world history, has been the subject of numerous researches both in the academic and popular fields. Thus, there is an important amount of publications in the national and international fields regarding the Gallipoli Campaign. However, even though the Gallipoli Campaign has been previously studied from various aspects by many native and foreign researchers, no detailed study on the public perception of this campaign exists.

The aim of this study is to put forth the reflection of the Çanakkale victory on Ottoman public opinion and the perception of Çanakkale among the society during the Republican period. Within this frame, characteristics of the victory celebrations and memorial services for the martyrs of Çanakkale have been tried to be studied through archive documents and the press of the period.

Key Words: Dardanelles and Gallipoli Campaign, Çanakkale Victory, Mehmet Çavuş Monument, Commemoration

* Yrd.Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Giriş

Çanakkale cephesi, Birinci Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden birisi olarak, savaşın kaderine etki etmiştir. Çanakkale Savaşları'nın zaferle sonuçlanması, savaşın süresinin uzamasına ve Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılarak yerine Bolşevik rejiminin kurulmasına neden olmuştur. Yenilmez olarak görülen İngiltere ordusu ise savaşta aldığı mağlubiyet karşısında prestij kaybına uğramış, İtilaf Devletleri yanında savaşan Yeni Zelanda ve Avustralyalı askerlerin burada verdikleri mücadele bu ülkelerde ulusal bilincin uyanmasına ve ulusal kimliğin gelişmesine vesile olmuştur. Çanakkale cephesinde kazanılan zafer aynı zamanda Türk milletinin kendine olan güvenini yükselterek Kurtuluş Savaşına örnek teşkil etmiş, Çanakkale'de kazandığı başarı Mustafa Kemal (Atatürk)'ün öncelikle “*Anafartalar Kahramanı*”,¹ ardından Milli Mücadele'nin önderi ve Cumhuriyetin kurucusu olarak Türk toplumunun sevgi, saygı ve bağlılığını kazanmasının da başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu nedenle Çanakkale Savaşları, askeri ve siyasi sonuçlarının yanı sıra harbe katılan ülkelerin çeşitliliği, savaşta uygulanan strateji ve askerlik bilimi açısından olduğu kadar, yol açtığı beşerî sermaye kayıpları ve tarihin ulusal kimlik inşasındaki fonksiyonu nedeniyle de ulusal ve uluslararası alanda ilgi duyulan bir çalışma alanı olma özelliği taşımaktadır.² Çanakkale Savaşları, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiş ise de bilhassa erken Cumhuriyet döneminde Çanakkale Zaferi'nin kutlanması ve Çanakkale şehitlerinin anılması faaliyetlerine dair doyurucu bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Araştırmamızda Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sürecinde toplumdaki Çanakkale algısını ortaya koyabilmek amacıyla, konuyla ilgili arşiv belgeleri ve dönemin gazetelerinden hareketle, çeşitli anma ve kutlama etkinliklerini, Çanakkale Savaşları'nın ortak hafızadaki yerini ve bıraktığı toplumsal izleri göstermeye çalışacağız.

1. Çanakkale Zaferi'nin Osmanlı Kamuoyuna Yansıması

Türk ve dünya tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilen Çanakkale Savaşları'nın zaferle sonuçlanmasının yankıları kısa sürede etkisini yurt ve dünya kamuoyunda göstermeye başlamıştır. Osmanlı ordusunun Çanakkale'de kazandığı zafer bütün dünyanın gözünü bu cepheye çevirirken, Osmanlı basını da zaferden duyulan

1 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Savaşları'nda gösterdiği kahramanlık dönemin şair ve yazarlarını da etkilemiş ve pek çok edebi metinde Mustafa Kemal adı geçmeye başlamıştır. Bu anlamda Mustafa Kemal Atatürk'ün bu başarısından dolayı adının geçtiği ilk manzum eser, Mehmed Emin (Yurdakul)'un 15 Eylül 1915'de yayınlanan “*Çanakkale Gazileri*” isimli 144 beyitlik şiiirdir. Bu şiir 1915 sonlarında yayınlanan “*Ordunun Destanı*” adlı eserde de yer almıştır. Ömer Çakır, “Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk) İsminin Yer Aldığı İlk “Manzum” ve “Mensur” Esere Dair”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 49, Mart 2001, ss. 120-125; Aşkın Koyuncu-Özkan Keskin-Cahide Sınmaz Sönmez, *Çanakkale Savaşları Bibliyografyası 1915-2010*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2010, s. 469. Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Savaşları bağlamında adının geçtiği ilk mensur eser ise Uryanizâde Ali Vahid'in “*Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim*” isimli eseridir. Çakır, “Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk)...”, ss. 125-128.

2 Çanakkale Savaşları hakkında 1915-2010 yıllarına ait ulusal ve uluslararası literatür hakkında bkz. Koyuncu, Keskin, Sönmez, a.g.e..

mutluluğu gazete sayfalarına yansıtmıştır. Nitekim zaferin hemen arkasından komuta kademesine gönderilen kutlama mesajlarının yanı sıra ordunun başarısında rol oynayan askerlere dair övgüler ve bu mücadelede şehit düşen askerlere duyulan minnet ve saygı ifadeleri gazetelerin sütunlarında yer almaya başlamıştır.

Çanakkale Savaşları'nda kazanılan başarıların ülkenin dört bir tarafında yarattığı mutluluk uzun süre gündemi oluşturmuş, yurt içi ve yurt dışından tebrik telgrafları yağmıştır.³ Nitekim Çanakkale cephesinde elde edilen başarılar nedeniyle “*Gazilik Unvanı*” verilmiş olan Padişah V. Mehmed Reşad'a,⁴ Alman Kaptanlar ve Subaylar Cemiyeti tarafından 19 Mart 1915 tarihinde gönderilen telgrafta cemiyet başkanı Schildenbach, “*Ticari Filo'ya ait Alman Kaptanlar ve Subaylar Cemiyeti, Majesteleri müsaade buyururlarsa, parlak başarıları sonucu Fransız Bouvet zırhlısını denizin dibine yollamalarından dolayı, Majestelerinin donanmalarını ve ordularını tebrik etmek istediklerini en derin saygıyla arz ederler*”⁵ ifadeleriyle, özellikle Fransız gemisinin batırılışına dair mutluluklarını müttefiki Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Benzer şekilde Alman Prensi Adalbert ile Genel Kurmay Başkanı Von Falkenheim da Erkan-ı Harbiye Vekili Enver Paşa'ya çektikleri telgraflarla Çanakkale zaferini tebrik etmişlerdir.⁶ Zaferin hemen ardından Alman İmparatoru Wilhelm de Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya gönderdiği kutlama telgrafında, Çanakkale'de kazanılan zaferden dolayı tebriklerini iletmış ve bu kutlama telgrafının savaştaki cesur davranışlarından dolayı Cevat Paşa'ya ulaştırılmasını kendisi adına rica etmiştir.⁷

Çanakkale cephesinde kazanılan zaferin yaşattığı heyecan ve sevinç dönemin basınında da büyük yankı bulmuştur. Savaş sebebiyle uygulanan sansürden dolayı bu dönemde basında çıkan haberler genellikle resmi devlet tebliğlerine dayanmakla birlikte, cephedeki muhabirlerden alınan bilgiler ile yabancı basında Türk görüşünü destekleyen yorum ve haberlerin seçilmesiyle kaleme alınan yazıların gazete sayfalarına taşındığı görülmektedir. Zaferden duyulan mutluluk kimi zaman yazılan şiirlerde kendini gösterirken kimi zaman da yüreklere hitap eden ve Osmanlı ordusunun büyük başarısını yücelterek, şehitlik mertebesine erişen askerlere duyulan şükran ve minnet duygularını gösteren haberler şeklinde köşe yazılarına yansımıştır. Örneğin dönemin önemli gazetelerinden İkdam Gazetesi, muzaffer Osmanlı askerlerini “...*çelik zırhlı gemilere karşı vatani düşmana çiğnetmemek için göğsünü ateşe açan Osmanlı kahramanları...*”⁸ olarak nitelendirmiş, Tasvir-i Efkâr Gazetesi de “*Sahne-i Zafer*”⁹

3 “Çanakkale Zaferi'ni Tebrik Telgrafları”, *Askeri Tarih Dergisi*, 100. Yıl Özel Sayısı, Yıl 64, Sayı 135, Mart 2015.

4 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 1, 28 Eylül 1915, s. 484.

5 Ünal Karancı, “Alman Kaptanlar Derneği, Osmanlı Sultanı'nı 18 Mart Zaferinden Sonra, Bir Telgrafta Kutlamışlardı...”, *Çanakkale 1915*, Yıl 4, Sayı 9, Ağustos 2011, s. 19.

6 *Tasvir-i Efkâr*, 22 Mart 1915; *Tanin*, 22 Mart 1915.

7 *İkdam*, 24 Mart 1915.

8 *İkdam*, 20 Mart 1915.

9 *Tasvir-i Efkâr*, 29 Nisan 1915. Adı geçen harita için bkz. Ek.1

manşetiyle Mart ve Nisan aylarında alınan başarıları ön plana çıkararak, durumu gösterir bir haritayı okuyucularına o günün hatırası olarak vermiştir.

İkdam Gazetesi 11 Temmuz 1915 tarihinde yayınladığı “Çanakkale Kahramanlığını Yaşatmak İçin” başlıklı haberde ise Çanakkale Zaferi’nden duyulan heyecan ve mutluluğu ifade etmiştir. Haberde ayrıca, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın genç şair ve edipler ile sanatçıları savaş alanına davet ederek, burada savaşı tasvir eder eserler vermelerini istediğini ve ilgili heyetin bir hafta kadar bölgede kalarak şairlerin şiirini, ediplerin hissiyatlarını yazarken, bestekârların da bu kahramanca mücadelenin ilhamıyla çeşitli eserler vücuda getirecekleri, ressamların da savaş alanlarını tasvir eden resimler yapacakları aktarıyordu.¹⁰ Nitekim “İstanbul Heyet-i Edebiyesi” olarak isimlendirilen bu grup, 28 Haziran 1915’te İstanbul’dan yola çıkmış, Çanakkale cephesine yaptıkları 10 günlük kısa ziyaretin ardından zafere dair duygu ve düşüncelerini içeren eserler ortaya koymuşlardır.¹¹ Bu çerçevede Çanakkale’ye gelen bir başka heyet ise dönemin basınında “Suriye Heyet-i İlmiye ve Edebiyesi” olarak adlandırılan, çoğunu din adamları ile bölgede çıkan gazetelerin sahibi ve yazarlarının oluşturduğu “Arap İlmî Heyeti”dir.¹²

Çanakkale Savaşları’nın kazanılmasına dair basında yer alan haberlerin yanı sıra zaferi betimleyecek çeşitli fotoğraflar da kamuoyuyla paylaşılmıştır. Dikkati çeken fotoğraflar arasında ise Anafartalar Grup Kumandanı olarak savaşa iştirak eden, askeri taktik ve kararlılıkla Türk tarihine adını yazdıran Mustafa Kemal (Atatürk)’e ait olan ilk sırada gelmektedir. Tasvir-i Efkâr Gazetesi 11 Kasım 1915 tarihli nüshasında Mustafa Kemal (Atatürk)’ün Çanakkale Savaşları’nda tespit edilen ilk fotoğrafını “Çanakkale muharebat-ı berriyesinde fevkalade yararlıkları görülen ve emr-i müdafaadaki iktidar ve mahareti ile bihakkin ihraz-ı şan u şeref eyleyerek boğazları ve makam-ı hilafeti kurtaran kumandanlarımızda celadet-i fitriye ve havarık-ı hamaset ile mümtaz Miralay Mustafa Kemal Beyefendi”¹³ alt yazısı ile yayınlamıştır. Harp Mecmuası¹⁴ ile dönemin önemli süreli yayınlarından

10 İkdam, 11 Temmuz 1915.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Çakır, “Birinci Dünya Harbi Sırasında Harbiye Nezareti’nce Başlatılan “Harp Edebiyatı” Kampanyası ve Bu Çerçeve “İstanbul Edebiyat Heyeti”nin Çanakkale Cephesine Gönderilmesi”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000, ss. 273-286.

12 Çakır, “Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk)...”, s. 125. “Arap İlmî Heyeti” hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Serpil Sürmeli, “Çanakkale Cephesi’nde Arap İlmî Heyeti ve Uryanzîde Ali Vahid Efendinin Anıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 18, S. 53, Temmuz 2002, s. 373-404.

13 *Tasvir-i Efkâr*, 11 Kasım 1915.

14 Harp Mecmuası’nın ikinci sayısında “Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey” alt yazısı ile Mustafa Kemal Atatürk’ün bir fotoğrafı neşredilmiştir. *Harp Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 2, Kanunuevvel 1331/1915, s. 22; Ahmet Esenkaya, “Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 1, Çanakkale, 2003, s. 55. Ayrıca, derginin dördüncü sayısının kapağında da Kireç Tepe’deki küçük anıtın önünde bir fotoğrafı yayınlanmıştır *Harp Mecmuası*, S. 4, Kanunusani 1331/1915; Esenkaya, *a.g.m.*, s. 55. Adı geçen fotoğraf için bkz. Ek 2.

Servet-i Fünûn¹⁵ da Mustafa Kemal (Atatürk)'ün fotoğraflarını yayımlayarak, Anafartalar Grubu Kumandanı olarak kazandığı başarıyı sayfalarına taşımıştır. Böylece, daha Çanakkale Savaşları devam ederken kamuoyunda tanınmaya başlayan Mustafa Kemal (Atatürk)'e karşı, toplumsal hafızada oluşan saygı, hayranlık, şükran ve minnet duyguları, Milli Mücadele ile taçlanmış ve Cumhuriyet dönemindeki anma törenleri ve kutlama etkinliklerinde, Mustafa Kemal Atatürk vurgusunu vazgeçilmez kılmıştır.

2. Çanakkale Şehitlerini Anma Törenleri

Çanakkale Zaferi'nin kamuoyunda yarattığı büyük coşku, daha ilk yıldan zaferin çeşitli şekillerde kutlanmasını bir gelenek haline getirmiştir. Bilinen ilk resmi kutlama, 18 Mart zaferinin birinci yıldönümü arifesinde 12 Mart 1916 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığı tarafından Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Nihat Paşa'ya gönderilen bir yazı ile gündeme gelmiştir. İlgili yazıda, 18 Mart 1915 tarihli deniz savaşı münasebetiyle, bu tarihte şehit olan askerlerin hatırasını yaşatmak ve yâd etmek amacıyla yapılacak dini törenin hemen arkasından askeri bir tören ve resmigeçit yapılacağı bildirilmiş ve bu nedenle en yakın ve uygun birliklerin törene katılmasının sağlanması istenmiştir. Ayrıca, Alman askerleri için de saat 10.30'da mezarlıkta dini bir tören yapılacağı belirtilmiştir.¹⁶ Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 15 Mart 1916 tarihli bir diğer yazı ile de törenin ne şekilde yapılacağına dair bilgi vermiş ve “...18 Mart 1915 Deniz Savaşı'nda hakkın rahmetine kavuşan şehitlerimizin ve diğer askeri şehitlerimizin aziz hatıralarını yâd etmek için bu Mart'ın on sekizinci günü askeri bir tören yapılacak ve şehitlerimizin ruhuna dua okunacaktır...” denilmiştir.¹⁷ Tören programının ayrıntılarıyla açıklandığı bu yazıya göre, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanının da hazır bulunacağı bir grup saat 9.30'da Hastane Birliği arkasındaki şehitlikte toplanacak ve burada şehitler için dua okunacaktır. Dardanos civarındaki birliklerden oluşacak diğer bir grup da bölgede toplanarak aziz şehitler için dua edecektir. Birkaç farklı alanda yapılacak törenlere subaylar, nişan ve madalyalarını takarak, resmi kıyafet ve kalpakla geleceklerdir. Resmigeçit tüfekli yapılacaktır. 17 Mart'ta saat 10.00'da Hamidiye Tabyası'nda donanmanın resmigeçidi yapılacak, 18 Mart'taki resmigeçitte bulunacak olan askerler, bu törende de hazır olacaktır.¹⁸ 1916 yılında yapılan bu ilk törenin ardından bundan sonraki yıllarda Çanakkale savaş alanlarını ziyaret etmek ve burada çeşitli törenler düzenleyerek şehitleri yâd etmek adeta bir gelenek haline gelmiş ve günümüze kadar artarak devam eden bu ziyaretler Çanakkale Savaşları'nın önemini her geçen gün daha da arttırmıştır.

15 Fotoğraf derginin kapağında “Anafartalar Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey ve Maiyyeti” altyazısıyla yayınlanmıştır. *Servet-i Fünûn*, No. 1281, 24 Kânûmievvel 1331/1915; Çakır, “Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk)...”, s. 120; Esenkaya, *a.g.m.*, s. 55.

16 Burhan Sayılır, “18 Mart 1915 Deniz Savaşı'nda Şehit Olan Askerleri Anma Amacıyla Yapılan İlk Tören ve Bu Törenin “Şehitleri Anma Günü Olarak” İlan Edilmesi”, *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2005, s. 101.

17 Sayılır, *a.g.m.*, s. 102.

18 Sayılır, *a.g.m.*, s. 102-103.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan törenlerin merkezi ise Anzak kuvvetlerine karşı bölgeyi savunan Mehmet Çavuş ve 25 askerin anısına 1919 yılında inşa edilen “*Mehmetçik Anıtı*”, daha sonraki ismiyle ise “*Mehmet Çavuş Anıtı*” olmuştur.¹⁹ Mehmet Çavuş ve arkadaşlarının verdiği mücadele neticesinde “*Cesaret Tepe*” ismiyle anılan yerde inşa edilen anıtın üzeri 1934 yılında mermerle kaplanarak “*Mehmetçik*” kabartma yazısı eklenmiş ve 1960 senesine kadar da²⁰ Çanakkale Savaşları’nda şehit olan askerleri anma etkinlikleri için yapılan resmi törenler Mehmet Çavuş Anıtı’nda gerçekleştirilmiştir.²¹

Çanakkale Savaşları kapsamında yapılan ve kara savaşlarının geçtiği sahalarda yoğunlaşan ziyaretlere rağmen deniz merasimi yapılması da ihmal edilmemiştir. Bu amaçla 1932 yılında Genel Kurmay Başkanlığı tarafından “*Akdeniz Boğazı giriş ve çıkışında Çanakkale Şehitleri hakkında yapılacak askeri merasime dair*” talimatname yayınlanmıştır. Bu talimatnameye göre Gelibolu Yarımadası üzerindeki Türk müdafasının mihrakı sayılan “*Çimentepe*” ile “*Alçitepe*” ye karşı şehitleri anmak için harp gemilerinin, ya da askeri kıta veya ordu mensuplarını taşıyan ticaret gemilerinin yapacağı tören şu şekilde olacaktır:

Boğalı’dan Kilye Tepe’ye; Domuzdere’den Tengerdere’ye kadar olan saha merasim alanı olarak belirlenmiştir. Bu sahalardan geçilirken harp gemilerinde nöbetçi askerlerin dışında bütün personel ile yolcu gemilerindeki askerî personel günlük elbiseleri ile “hazır ol” vaziyetinde bir dakika selam duracaklardır. Boğalı ile Domuzdere bordalandığı anda merasim başlamış olup, bu noktaya yaklaşımadan önce gemideki emir komuta zinciri içerisinde yapılan görevlendirme ile subaylar tarafından Çanakkale Savaşları hakkında kısa bir konuşma yapılacak ve merasim sahası geçilinceye kadar sancak yarıya indirilecektir. Merasim gündüzleri gerçekleştirilecek, filo halinde bulunan harp gemilerinde kumandan gemisinden tek selam topu atışı, tek gemi geçişlerinde boru çalınması, ticaret gemilerinin üç uzun düdük çalması ve borazanı bulunmayan harp gemilerinin de batarya düdüğü çalması şeklinde olacaktır. Buna göre, Boğaza girişlerde “*Alçitepe*”ye, “*iskele*”ye sola doğru; Boğazdan çıkışta ise “*Çimentepe*”ye “*sancak*”a sağa doğru selam durulacaktır. Bu merasim, boğazlar bölgesinde görevli olarak seyir halinde bulunan harp gemilerin-

19 Mehmet Çavuş, 1891 yılında Kırşehir iline bağlı Çiçekdağı ilçesinin Safalı köyünde doğmuştur. 28 Mart 1913 günü askere alınan Mehmet Çavuş, Çanakkale Cephesi’nde gösterdiği üstün hizmetler nedeniyle 1 Ağustos 1915 tarihinde teğmen rütbesine terfi ettirilmiştir. Mehmet Çavuş, İstiklal Savaşı’na da katılmış ve kendisine İstiklal Madalyası verilmiştir. 1934 yılında soyadı kanununun kabulüyle “Canpolat” soyadını almıştır. 25 Ocak 1972 tarihinde vefat etmiştir. *Harp Tarihi Gezileri-II (Çanakkale-Gelibolu)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.129.

20 1960’tan sonra Eskihişarlık Tepesi’ne yapılan bugünkü Şehitler Abidesi, resmi tören yeri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Temeli 19 Nisan 1954 tarihinde atılmış ve 21 Ağustos 1960 tarihinde ziyarete açılmıştır. <http://canakkaledestani.milliparklar.gov.tr/dosya/GELIBOLU.pdf>

21 Gürsel Akingüç, *Tarihi Süreç İçinde Çanakkale Muharebeleri ve Muharebe Alanları*, Ajans 2023, İstanbul, 2010, s.361-363; *Harp Tarihi Gezileri-II (Çanakkale-Gelibolu)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.129.

de yalnız göreve başladıkları ilk ve görevleri bitip de merasim alanından ayrılacakları son geçişte yapılacaktır.²²

Boğazdan geçişte yapılan bu tören için 1938 yılında yeni bir düzenleme yapılmış, Çanakkale Boğazına gelen yabancı gemilerin kendiliğinden selam topu atmaları durumunda Türk bataryalarının da bu selama karşılık vermeleri kararlaştırılmıştır.²³

3. Cumhuriyet Döneminde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikleri (1923-1938)

Çanakkale'de kazanılan zafer, Milli Mücadele döneminde de Türk milletinin en önemli moral kaynağı, zafere giden yolda büyük bir itici güç olmuştur. Nitekim Çanakkale Cephesi'nde dönemin en büyük güçlerine karşı kazanılan başarı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görüşmelerde sık sık dile getirilmiş, dönemin milletvekilleri Çanakkale Zaferi'ni vurgulayan konuşmalar yapmışlardır. Örneğin, Antalya mebusu Rasih Efendi 22 Mayıs 1920'de Sevr Antlaşması müzakereleri hakkındaki bir telgraf üzerine düşüncelerini, “*evet arkadaşlar; bu milletin hiç bir şeyi olmasa, yaşamak için ve atiyen yaşaması için Çanakkale müdafaası bu millet için bir tarihi şehamet, tarihi hayattır. Çanakkale müdafaası bu milleti yeniden diriltmiştir, orada verdiğimiz milyonlarca şehit bu milletin hakkı hayatını tarihe bihakkın yazmış ve ilelebet bu millet yaşayacaktır. Bunu düşmanlarımız bilsinler, yaşamak isteyen bu milleti kaldırmak ellerinde ise gelsinler kaldırsınlar*”²⁴ şeklinde ifade ederken; Konya mebusu Refik Bey ise 9 Ağustos 1920 tarihli konuşmasında dünyanın en muntazam kuvvetleri nasıl Çanakkale'de erimiş, mahvolmuş bir hale düştülerse verilen Milli Mücadele ile bu sefer Çanakkale'den daha fena ve daha berbat bir vaziyete düşeceklerini belirtmiştir.²⁵ Yunan işgalinin hızla ilerlediği günlerde bütçe yasası görüşmelerinde söz alan Maliye Vekili Ferit Bey de 3 Ocak 1921'de Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanacağına olan inancını “*Çanakkale'yi yaşayan millet ne ölür ne esir olur*”²⁶ sözleriyle vurgulamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık Yetkisi veren kanunun TBMM'de kabul edilmesi üzerine söz alan Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey ise 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben “*Siz Çanakkale'de*

22 *Akdeniz Boğazı Giriş ve Çıkışında Çanakkale Şehitleri Hakkında Yapılacak Askeri Merasime Dair Talimat*, T.C. Büyük Erkânıharbiye Reisliği IX. Deniz Şubesi, Deniz Matbaası, İstanbul, 1932. Çanakkale Boğaz Geçişinde Yapılacak Törene Dair Harita için bkz. Ek. 3.

23 *Ulus*, 18 Aralık 1938, s. 2. Askeri gemilerin Çanakkale Boğazından geçişlerinde tören yapma uygulaması günümüzde de sürmektedir. Bu gün yapılan törenlerde Çanakkale Abidesine yaklaşıldığında geminin genel anons devresinden Mehmet Akif Ersoy'un “*Çanakkale Şehitlerine*” isimli şiiri okunmaktadır. Gemi abidenin önüne geldiğinde ise batarya düdüğü ile abide selamlanmaya başlanmakta, bu esnada tüm personel güverteye çıkarak abideyi selamlamaktadır. Abide geçildiğinde ise rahat kometuyla selamlama ve tören sona ermektedir.

24 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 22 Mayıs 1920, s. 16.

25 *TBMMZC*, D. 1, C. 3, 9 Ağustos 1920, s. 151.

26 *TBMMZC*, D. 1, C. 7, 3 Ocak 1921, s. 146.

*bir Kemal Yeri meydana getirdiniz şimdi de Anadolu'da bir Kemal yeri vücuda getireceksiniz ve onun karşısında başkaları için bir zeval yeri olacaktır*²⁷ sözlerini dile getirmiştir.

Milli Mücadele için önemli bir ilham kaynağı olan Çanakkale algısı, Cumhuriyet döneminde de toplumdaki yerini kaybetmemiştir. Nitekim savaş alanları ve şehitlikler, gerek Türk, gerekse yabancı ziyaretçiler için anma etkinliklerinin merkezi haline gelmiş ve Çanakkale savaş alanları her yıl yerli ve yabancı yüzlerce ziyaretçiye ev sahipliği yapmıştır.

3.1. Şehitlikleri İmar Cemiyeti Öncülüğünde Çanakkale Savaşlarını Anma Etkinlikleri

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti pek çok alanda düzenlemelere girerken, art arda gelen savaşların ülkede yarattığı tahribatı gidermeye ve yeniden yapılanmaya çalışmıştır. Bu kapsamda vatanın kurtuluşu için şehit düşen askerlerin aziz hatirasını yaşatmak üzere şehitliklerin imarı ile yeni şehitlikler yapılması için de girişimlerde bulunulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde ilk defa Üçüncü Kolordu Komutanlığı'nın girişimi ile 30 Ekim 1924'de "*Şehitlikleri İmar Komisyonu*" adında bir komisyon oluşturulmuştur. İstanbul Merkez Komutanlığı'nın başkanlığı altında çalışmalarına başlayan komisyon, giderek artan iş yükümlülüğü karşısında salahiyetinin amacı teminden uzak bulunduğunu düşünerek Merkez Komutanı Şakir Güleç'in girişimleriyle 9 Temmuz 1926 tarihinde "*cemiyet*" haline çevrilmiştir. Böylece kuruluşu tamamlanan "*Şehitlikleri İmar Cemiyeti*", şehitliklerin yapımı ve bakımının yanı sıra savaş alanlarına yönelik ziyaretler düzenleyerek, bu çerçevede çeşitli törenler yapılmasına da öncülük etmiştir. Asıl amacı yurt içi ve yurt dışındaki bütün şehitlikleri onarmak olan cemiyet, Çanakkale Valiliği, Jandarma Okulu ve İkinci Kolordu Komutanlığı'nın da yardımlarıyla ilk etapta Mehmet Çavuş Abidesi'nin bakımını ve çevre düzenlemesini gerçekleştirmiştir. Abidenin bakımına ek olarak Gülcemal Vapuru ile her sene Çanakkale Şehitliklerine geziler düzenlemek de Şehitleri İmar Cemiyeti'nin artık bir gelenek halini alan gezi programına dönüşmüştür. İlk olarak 26 Eylül 1926 tarihinde iki yüzü aşkın bir ziyaretçi grubu, Çanakkale'ye doğru yola çıkmış ve ertesi gün Çanakkale'ye ulaşmıştır. Seyahate cemiyetin üyeleri dışında, Afyon mebusu Ruşen Eşref, Musa Kazım ve Gelibolu mebusu Celal Nuri Bey de iştirak etmiştir.²⁸ Bir sonraki yıl düzenlenen organizasyonda ziyaretçi sayısı daha da artmış ve 300 kişilik bir ziyaretçi grubu 15 Eylül 1927 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Gelibolu'ya hareket etmiştir. Geziye Giresun mebusu Hakkı Tark Bey ile Kastamonu mebusu Hasan Fehmi Bey de iştirak etmiş ve 17 Eylül günü

27 TBMMZC, D. 1, C. 12, 5 Ağustos 1921, s. 20.

28 *Mustafa Kemal'in Himayelerinde Şehitlikleri İmar Cemiyeti, Nasıl Kuruldu?, Nasıl Gelişti?, Cemiyetin İlk Çalışmaları ve Karar Defteri*, Derleyen: Mithat Atabay, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

İstanbul'a dönmüştür.²⁹ Cemiyetin bir sonraki ziyareti ise 2 Ağustos 1928 tarihinde gerçekleşmiş ve İstanbul mebusu Ziyaeddin Bey tarafından bir konuşma yapıldıktan sonra bir hafız tarafından şehitlerin ruhuna Yasin-i Şerif okunmuştur.³⁰

Şehitlikleri İmar Cemiyeti'nin faaliyetleri sadece gezilerle sınırlı kalmamış, cemiyet zaman zaman Çanakkale'deki Türk şehitliklerine yakışır bir abide yapılması için de girişimlerde bulunmuştur. Ancak maddi imkânlarının yetersizliğinden dolayı bu girişimlerinden sonuç alamayan cemiyet, 14 Ağustos 1930 tarihli gezi programına ek olarak Çanakkale Şehitleri anısına boğazdan da görülebilecek bir noktaya gösterişli bir abidenin dikilmesi için bir yarışma yapılmasını kararlaştırmıştır.³¹ Arzu edilen abideyi en güzel ve canlı şekilde yapabilecek olan Türk sanatkârına cemiyet tarafından 500 lira ödül verileceği duyurulurken, Güzel Sanatlar Akademisi'nin bunun için biri 500.000, diğeri 1.000.000 liraya inşa edilebilecek iki proje hazırladığı açıklanmıştır.³² Cemiyetin 8-10 Eylül 1933 tarihleri arasında düzenlediği geziye katılan Tayyare piyangosu müdüriyeti müfettişlerinden Feridun Bey de "...bugün buraya gelmekten maksadımız vatanları için hayatlarını feda eden ve bu suretle Avrupa tarihinde yeni bir safha açan aziz şehitlerimize bütün Türk milletinin minnet ve şükranlarını göstermek ve hem de ruhumuzda yaşayan bir zafer abidesinin, Çanakkale'nin deniz ve kara harplerine şahit olmuş olan Alçıtepe üzerinde düşmanlarımızinkinden daha muazzam surette yapılmasını temin etmektir"³³ sözleriyle, bölgeye gösterişli bir abidenin yapılması arzusunun kendileri için de büyük önem taşıdığını ifade ederek İmar Cemiyetiyi- le aynı hisleri paylaştıklarını vurgulamıştır.

Milli Türk Talebe Birliği de Çanakkale'de şehitlerimiz için bir abide yapmak üzere yardım kampanyası başlatarak, ihtiyaç duyulan paranın bir sene içerisinde

29 *Mustafa Kemal'in Himayelerinde...*, s. 41-42. Hüseyin Nihal Atsız, Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından Çanakkale Savaş alanlarına deniz yoluyla yapılan bu ziyaretleri, vapurda müzik dilenip, sadece uzaktan nutuklar söylendiği şeklinde eleştirerek, gezinin savaş alanlarını ziyaret etmeden sonuçlanmasını yetersiz bulmuştur. Bu nedenle kendisi 3 Ağustos 1933 tarihinde Çanakkale savaşına katılmış ve iki defa yaralanmış olan emekli bir yüzbaşı ve 13 yaşındaki oğlu, Darülfünun'dan bir tarih, bir edebiyat ve bir coğrafya talebesi, bir lise, bir mühendis, bir lise ve bir de ortaokul öğretmeninden oluşan bir kabile ile İstanbul'dan Çanakkale'ye doğru vapurla hareket etmiştir. Aslında trenle Muratlı'ya kadar giderek oradan ötesini de askeri yürüyüşle yayan yürümek amacıyla olan kabile, ders yılı başlayacağından, sınırlı bir zaman olması nedeniyle vapurla gitmek durumunda kalmıştır. Hüseyin Nihal Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş, Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 8-9. Kabile Çanakkale'ye ulaştıktan sonra sırt çantalarında battaniyeleri, boyunlarında mataraları, dürbün ve fotoğraf makineleriyle önce Kilidilbahir'e oradan da yaya olarak Seddülbahir'e gitmiştir. Burada güneyden kuzeye doğru bütün savaş yerlerini dolaşmış, en kuzeye varınca oradan da Maydos (Ecebat)'a Maydos'tan da Kilidilbahir'e gelerek motorla Çanakkale'ye geçmiş ve vapurla İstanbul'a dönmüştür. Seyahatin ayrıntıları için bkz. Atsız, *a.g.e.*, s. 5-40.

30 *Mustafa Kemal'in Himayelerinde...*, s. 63; *Milliyet*, 4 Ağustos 1928.

31 *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1930, s. 2.

32 *Vakit*, 15 Haziran 1930, s. 1.

33 *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1933, s. 2; 10 Eylül 1933, s. 1, 3.

toplanacağını planlamış³⁴ ve İstanbul Valiliği'nden izin istenmiştir. Ancak Dâhiliye Vekâleti, bu gibi işlerin Türk Talebe Birliği'nin kuruluş esaslarına aykırı düşeceği ve memleket meselesi olan böyle bir girişimin özel bir kuruluştan ziyade Milli Müdafaa Vekâleti'nin himaye ve kontrolü altında yapılmasının daha uygun olacağına karar vererek, Milli Türk Talebe Birliği'nin bu amaçla para toplamasına müsaade edilemeyeceğini Başbakanlığa bildirmiştir.³⁵ Şehitlikleri İmar Cemiyeti'nin de bu yöndeki girişimleri maddi yetersizlikler nedeniyle hayata geçirilememiş, 1960 yılında Şehitler Abidesi'nin tamamlanmasına kadar *Mehmetçik Abidesi* tören alanı olmaya devam etmiştir.³⁶

İmar Cemiyeti'nin düzenlediği gezilerde şehitlerin aziz hatırasına duyulan saygının yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın Anafartalar Kahramanı ve Başkomutan olarak Türk milletinin bağımsızlığını kazanmasında üstlendiği büyük sorumluluk ve başarısının altı çizilerek, kendisine karşı duyulan minnet törenlerde yapılan konuşmaların temelini oluşturmuştur. Nitekim İmar Cemiyetince Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e çekilen telgraflarda bu duygu ve düşünceler dile getirilmiştir. Örneğin, 29 Ağustos 1931 tarihli ziyarette çekilen telgrafta, "*Türk'ün büyük müdafaa kapılarının en mühimlerinden biri önünde, Çanakkale'de aziz Türk şehitlerinin ruhlarını takdis ederken burada o yarattığınız tarihin hatıraları içinde yüzümüz Dumlupınar'a müteveccih olarak büyük tarihimizin en büyük milli kahramanının önünde bir kere daha eğiliyor; Türk milletine iman ve irade bahşeden zatı devletlerini minnetle selamlıyoruz*" ifadeleri kullanılmıştır.³⁷ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de heyetlerin ilgisine kayıtsız kalmayarak, kendisine gönderilen telgrafı "*Muhterem heyetin hakkındaki asil hissiyatına teşekkürler eder, aziz şehitlerimizin ebedi hatıralarını hürmetle yâd ederim*"³⁸ sözleriyle cevaplamıştır. 8-10 Eylül 1933 tarihleri arasında düzenlenen gezi dâhilinde çekilen bir diğer telgrafta ise "*18 Mart kahramanlarının ünü dünya durdukça mavi dalgaların içinde çalkalandırarak olan Çanakkale Boğazından geçtik. Şimdi Conkbayır karşısında ve Anafartalar önündeyiz. Dünya kavgasında dünya*

34 *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1933, s. 2.

35 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 30..10.0.0.213.446..3, 8 Aralık 1934.

36 1933 yılında Çanakkale Savaş alanlarını ziyaret eden Nihal Atsız, Çanakkale Savaş alanlarının bakımsız bir halde bulunmasını eleştirmiş ve savaş alanlarında bulunan yabancı anıtların yanında, etkiden uzak anıtların Türk milletine yakışmadığını ifade etmiştir. Atsız, *a.g.e.*, s. 26-27. 27 Haziran 2002 tarihinde kabul edilen "*18 Mart Gününün Şehitler Günü Ve 19 Eylül Gününün Gaziler Günü İlan Edilmesi Hakkında Kanun*" ismiyle çıkarılan yasaya kadar şehitlerle ilgili birtakım günler, resmi olarak, farklı kurumlarca ayrı günlerde ve değişik şekillerde, kutlanmıştır. *TBMMZC*, Dönem 21, Cilt 99, 27 Haziran 2002, s. 565-595; *Resmi Gazete*, 27 Haziran 2002, Sayı 24804. Ancak, 24 Ağustos 2003 tarihli "*18 Mart Şehitler Günü ve 19 Eylül Gaziler Gününde Yapılacak Törenler Hakkında Yönetmelik*"in yayınlanmasıyla, Çanakkale ilinde yapılacak olan anma törenlerinin, Çanakkale Valiliği tarafından Şehitleri Anma Günü ve Deniz Zaferi Günü olarak tek bir program dahilinde icra edilmesi ve Mehmetçik Abidesi ve şehitlikte düzenlenecek törenlerin 2'nci Kolordu Komutanlığı tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. *Resmi Gazete*, 24 Ağustos 2003, Sayı 25209.

37 *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1931, s. 3; 30 Ağustos 1931, s. 3; *Vakit*, 30 Ağustos 1931, s. 3.

38 *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1931, s. 3.

tarihinin gidişini değiştiren Çanakkale zaferini kurarken emriniz altında can veren yiğit şehitlerimizin manevi huzurundayız. Sayısız minnetlerimizi, sonsuz şükranlarımızı sunarız” ifadeleriyle Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Savaşları’nda gösterdiği üstün başarı bir kez daha vurgulanmıştır.³⁹ Abidin Daver de 1934 senesinde Cumhuriyet Gazetesi’nde “Tarihin Seyrini Değiştiren Zafer: 18 Mart”, başlığıyla yayınladığı makalesinde Çanakkale zaferini “şanlı bir günün yıldönümü, Tarihin seyrini değiştiren zafer: 18 Mart, Silahlar arasındaki nispetsiz farka rağmen Türkün imanı düşman donanmalarını yenmiş ve yıldırılmıştı”⁴⁰ sözleriyle ifade etmiştir. Akşam Gazetesi ise zaferin yıldönümünü “Milli tarihimizde daima şerefli bir mevki işgal edecek olan o günde hayatlarını seve seve feda eden Türk kahramanlarının aziz hatırasını hürmetle anarız”⁴¹ başlığıyla gazete sayfasına taşımıştır. Aynı yıl Şehitlikleri İmar Cemiyeti üyeleri her sene mutad olduğu üzere kalabalık bir ziyaretçi grubuyla Çanakkale’ye gelmişlerdir.⁴² 1935 yılında yapılamayan gezi programı bir yıl sonraya ertelenmiş, Temmuz 1936 tarihinde yapılması planlanan şehitlik gezisinin ise Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanmasından dolayı daha parlak geçeceği ifade edilerek, törene Çanakkale’de savaşmış olan gazilerin de katılacağı belirtilmiştir.⁴³

3.2. Devlet Erkânı ve Kuruluşların Çanakkale Savaş Alanlarına Yaptığı Ziyaretler

Çanakkale zaferinin kutlanması dolayısıyla her sene şehitliklere düzenlenen gezilere devlet erkânı ile Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekilleri de büyük ilgi göstermişlerdir. Örneğin, 15 Ağustos 1929 tarihinde Çanakkale Şehitliklerini ziyaret etmek isteyen kalabalık bir grup Reşit Paşa vapuru ile Çanakkale’ye doğru yola çıkmıştır. Bu geziye katılanlar arasında İstanbul mebusu ve Cumhuriyet Halk Fırkası müfettişi Hakkı Şinasi Paşa, Tevfik Kamil, Maarif Cemiyeti temsilcisi Cevdet Kerim, Dini Müesseseler Müdürü Esat Bey gibi bazı yöneticiler de yer alıyordu. Vapurda ayrıca şehir bandosu ile saz takımının yanı sıra resmi bir dini tören yapılması için de 8 hafız bulunuyordu. Ziyarete Gelibolu’dan 200, Çanakkale’den 50 kişinin katılımıyla grup daha da kalabalıklaşmıştır.⁴⁴

Kutlama programlarına Kadın Birlikleri de yoğun ilgi göstermiş, 1930 yılında yapılan törenlere Türk kadınları adına katılan Türk Kadınlar Birliği üyelerinden İffet Halim Hanım, bir konuşma yapmıştır.⁴⁵ Kadınlar Birliğinin şehitlik ziyaretlerine katılımı ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1931 senesi 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlama programı dâhilinde 200’ü aşkın kişi Gülcemal Vapuru ile Çanakkale

39 Cumhuriyet, 10 Eylül 1933, s. 1, 3.

40 Abidin Daver, “Tarihin Seyrini Değiştiren Zafer: 18 Mart”, Cumhuriyet, 18 Mart 1934, s. 1, 3.

41 Akşam, 18 Mart 1934, s. 2.

42 Cumhuriyet, 27 Temmuz 1934, s. 2.

43 Cumhuriyet, 14 Mayıs 1936, s. 3.

44 Cumhuriyet, 16 Ağustos 1929, s. 1. Bkz. Ek 4.

45 Cumhuriyet, 15 Ağustos 1930, s. 2; Vakit, 15 Ağustos 1930, s. 1; 17 Ağustos 1930, s. 1, 7.

Şehitliklerini ziyarete gitmiştir. Merasimde CHF Sinop mebusu Cevdet Kerim Bey'in Çanakkale Savaşları'nı anlatan ayrıntılı konuşmasının ardından, Türk Kadınlar Birliği adına İffet Hanım bir önceki sene olduğu gibi yine kalabalığa hitaben etkili bir konuşma yapmıştır.⁴⁶ Türk Kadınlar Birliği'nin yanı sıra Türk Talebe Birliği,⁴⁷ Bursa İdman Yurdu⁴⁸ gençleri gibi pek çok grup da Çanakkale şehitleri için özel geziler tertip etmişlerdir.

1933 yılında yapılan ziyarete ise alışlageldiği gibi Halk Fırkası milletvekillerinden bir grup, Şükrü Naili Paşa, Şehitlikleri İmar ve Tayyare Cemiyeti üyeleri ile kalabalık bir ziyaretçi grubu katılmış, kabile sahile çıkararak şehitlikleri ziyaret etmiştir.⁴⁹

Çanakkale savaş alanlarına ilmi heyetler de zaman zaman ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerde heyetler Mehmetçik Abidesi'ne kadar giderek, burada daha önceden hazırlanan program dâhilinde merasim yapmışlardır. Örneğin Türk Tarih Kurumu tarafından 14 Eylül 1935 tarihinde Trakya Umumi Müfettişi General Kazım Dirik refakatinde ve Afet İnan'ın başkanlığında Kemal Yeri, Conkbayırı ve Anafartalar'a bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁵⁰

3.3. Halkevleri Tarafından Düzenlenen Çanakkale Savaşları ve Şehitleri Anma Programları

Çanakkale Zaferi sadece Çanakkale'de değil diğer illerde de kutlanmış, bu kutlamalara özellikle Halkevleri öncülük etmiştir. 1932 yılında açılan ilk 14 Halkevi arasında olan Çanakkale Halkevi kuruluşunun birinci yılından itibaren Çanakkale Zaferi kutlamalarını bizzat yönetmiş, bu kapsamda günün anlam ve önemini belirten konuşmaların yanı sıra çeşitli tören ve etkinliklerle zaferin coşkulu bir şekilde kutlanmasına öncülük etmiştir.⁵¹ Bu amaçla çalışmalar yürüten diğer bir Halkevi de Balıkesir Halkevidir. 9-12 Ağustos 1933 tarihleri arasında “Çanakkale ve Gelibolu Harp sahalarını ve Şehitliklerini ziyaret gezintisi” ismiyle bir gezi programı düzenleyen Balıkesir Halkevi, ayrıntılı bir gezi talimatnamesi yayınlarak, geziye iştirak edecekleri programı duyurmuştur.⁵² Benzer bir faaliyet 1934 yılında Adana Halkevi bünyesinde hazırlanmış ve geniş katılımlı bir zafer kutlaması yapılmıştır.⁵³ 1935 yılında, Çanakkale şehitlerini ziyaret etmek üzere Kayseri Halkevi adına düzenlenen programa, üçü uçak fabrikası işçisi, üçü demiryolu memurları ve biri öğrenci olmak üzere yedi kişilik

46 *Vakit*, 28 Ağustos 1931, s. 1; *Akşam*, 28 Ağustos 1931, s. 1.

47 *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1935, s. 2.

48 *Akşam*, 13 Eylül 1929, s. 1, 6.

49 *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1933, s. 2.

50 *BCA.*, 180.09.4.25, 14 Eylül 1935; *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1935, s. 3; *Akşam*, 14 Eylül 1935, s. 2; *Kurun*, 14 Eylül 1935, s. 2.

51 Murat Karataş, *Çanakkale Halkevi (1932-1951)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, s. 71-73.

52 *Çanakkale ve Gelibolu Harp Sahalarını ve Şehitliklerini Ziyaret Gezintisi Programı*, Balıkesir Halkevi, Balıkesir Vilayet Matbaası, 9 Ağustos 1933.

53 *Vakit*, 23 Mart 1934, s. 6.

bir katile katılmıştır. Bu grup, Kayseri'den hareket ederek önce trenle İzmir'e ulaşmış, 9 Eylül bayramını İzmir'de kutladıktan sonra da Balıkesir üzerinden otomobile Çanakkale'ye gelmiştir. 12-13 Eylül günü bütün muharebe sahalarını yaya olarak geçen grup, ayrıca Mehmet Çavuş Anıtı'nı da ziyaret ederek çelenk koymuştur.⁵⁴

Benzer şekilde İstanbul Eminönü Halkevi, Çanakkale Zaferi kutlamalarını her sene yaygınlaştırmaya çalışmış ve 1937 yılında “Çanakkale Gecesi” düzenlemiştir. Bu toplantıda Gazeteci Abidin Daver Çanakkale Savaşı'nın safhaları hakkında bilgi verdiği, gibi harbe katılanlar da hatıralarını anlatmışlardır.⁵⁵ Beşiktaş Halkevinin 1938 Mart ayı programında ise 18 Mart 1915 anısına Enver Ziya Karal tarafından bir konferans verileceği, ayrıca *Ulusal Kahraman* piyesinin oynanacağı duyurulmuştur.⁵⁶ Aynı tarihte Eminönü Halkevi de ayrı bir anma programı düzenlemiştir. Programa Abidin Daver *Çanakkale Zaferi* isimli konuşmasıyla katılmış,⁵⁷ Sevim Levend ve Naki Tezel Çanakkale şiirleri okurken, Kemal Emin ise Çanakkale hatıralarını programa gelenlerle paylaşmıştır.⁵⁸

4. Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikleri Çerçevesinde Gelibolu Yarımadası'na Gelen Yabancı Ziyaretçiler (1923-1938)

Çanakkale Savaş alanları ve şehitliklerine ilgi gösteren sadece Türk halkı ve yöneticileri olmamış, Çanakkale cephesinde çok ağır kayıplar veren İngiltere, Fransa dışında, milli bilincin uyanmasında ve ulusal kimliklerinin oluşmasında Çanakkale Savaşları'nın çok önemli bir yeri olan Avustralya ve Yeni Zelanda halkı ve yöneticileri de zaman zaman şehitliklere düzenledikleri ziyaretlerle, çeşitli merasimler yapmışlardır. İngiltere hükümeti 1918 yılında harp mezarlarını tescil etmek üzere Mezar Tescil Birimi'ni Çanakkale'ye göndermiş ve heyet 10 Kasım 1918 tarihinde Çanakkale'ye ulaşmıştır. Mezar Tescil Birimi Çanakkale'de bulunan yabancı mezarların bir bölümünü tespit ve tescil ettikten sonra Kasım 1919'da görevini İmparatorluk Harp Mezarlıkları Komisyonu'na devretmiştir. İngiliz ve Avustralyalılardan oluşan İmparatorluk Harp Mezarlıkları Komisyonu, bir yandan savaş yıllarında inşa edilen mezarlıkları düzenlerken, bir yandan da yeni mezarlık ve anıtlar inşa etmiştir.⁵⁹ Bu inşa çalışmaları devam ederken asker ve sivillerden oluşan bir grup mezarlıkların bulunduğu alanı ziyaret etmek istemiş ve bu dönemde bölgeyi işgal altında tutan İn-

54 *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1935, s. 4.

55 *Akşam*, 19 Mart 1937, s. 5; *Kurun*, 19 Mart 1937, s. 3.

56 *Cumhuriyet*, 16 Mart 1938, s. 2.

57 Abidin Daver 9 Ağustos 1938 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*'nde “Şanlı Bir Günün Tarihi” başlıklı yazısında, Anafartalar ve Conkbayırı zaferlerinin bizzat Atatürk tarafından kazanıldığını vurgulamıştır. *Cumhuriyet*, 18 Mart 1938, s. 4.

58 *Cumhuriyet*, 18 Mart 1938, s. 4.

59 Abdurrahman Bozkurt, “Gelibolu Yarımadası'nda İtilaf Blokuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 28, S. 84, Kasım 2012. s. 65-71.

gilizlerin onayıyla ilk büyük ziyaretçi kafilesi de 1920 yılının 24/25 Nisan gecesini “Anzak Günü” kabul ederek bir anma töreni gerçekleştirmişti.⁶⁰

Hemen aynı tarihlerde benzer bir girişim de Fransızlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1919 yılında savaş alanına gelen Fransız ve Senegalli işçiler, savaş zamanı yapılan 8 ayrı mezarlığı bir araya toplayarak bir anıt mezar yapmışlardır. Fransızların Gelibolu Yarımadası içindeki tek mezarlığı olan bu anıt mezar 1926 ve 1930 yılları arasında restore edilmiş, 1930 Haziranında ise resmi açılışı yapılmıştır. Açılış törenine katılmak amacıyla başvuruda bulunan Fransız Muharıpleri Cemiyeti, törene “*fedakâr Türk ordusunun*” da katılmasını istemiştir. Ancak Türk ordusunun böyle bir törene katılması emsal teşkil edebileceği endişesi ile teklif reddedilmiş, ayrıca Fransız heyetinin Çanakkale’ye gelişinde askeri gemi kullanmaması istenerek heyete yolcu vapurları tahsis edileceği belirtilmiştir.⁶¹ Fransız heyeti bunun üzerine 8 Haziran 1930 günü saat 18.00’de Marmara ve Adnan vapurları ile İstanbul’dan Çanakkale’ye hareket etmiştir. Heyetin hareketi öncesinde Fransız General Henri Joseph Etienne Gouraud gazetecilere “*Memleketinizde çok takdir ettiğim mert Türkleri ve Türkiye’deki terakkiyatı görmeye geldim. Gördüğüm hüsnü kabulden çok memnunum*” şeklinde açıklama yapmıştır. Fransız heyeti taşıyan vapurlar 10 Haziran 1930 sabaha karşı Morto Koyu’na ulaştığında, Çanakkale Belediye Başkanı ile Polis müdürü, heyeti karşılamak üzere hazır bulunmuştur. Fransız Amirali Émile Paul Amable Guépratte, Fransız Generali Albert d’Amade, Fransız yazar Claude Farrère, Muharıpler Cemiyeti Başkanı, İngiliz Ateşe Militeri ve 700 Fransız, Morto Koyu’nda buluşmuşlardır. Fransız Şark Muharıpler Başkanı, “*Türkler gibi kahraman bir milletle burada harp ettiğimiz için ne kadar iftihar etsek yeridir*” sözleriyle Türk kahramanlığını vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Fransız mezarlığındaki törenden sonra General Gouraud başkanlığındaki heyet Adnan Vapuru ile Bouvet zırhlısının battığı Karanlık Liman’a hareket etmiş ve burada gerçekleştirilen törende denize çelenk bırakılmıştır. Heyet daha sonra ise otomobillerle Arıburnu’nda bulunan Türk mezarlığına giderek buraya da bir çelenk koymuştur. Heyeti karşılayan Erkan-ı Harp kaymakamı Halil Zeki Bey abideye çelenk koyan General Gouraud’ya gösterdiği yüksek alakadan dolayı teşekkür etmiş ve heyet Çanakkale’deki törenlerin ardından İstanbul’a geri dönmüştür.⁶²

Çanakkale’de yapılan anma etkinliklerinden bir diğeri ise Anzakların gerçekleştirdiği törenlerdir. Kumkale ve Gelibolu Yarımadası’nın muhtelif noktalarına çıkarma harekâtının 25 Nisan 1915 tarihinde başlaması sebebiyle Avustralya ve Yeni Zelandalılar bu günü “Anzak Günü” olarak anmakta ve her yıl 24/25 Nisan gecesinde Arıburnu’nda bulunan Anzak tören alanında “*Şafak Ayını*” adı verilen bir tören düzenlemektedirler. Türk tarafının da katıldığı bu törenlerde, Gelibolu Yarımadasında yaşa-

60 Bozkurt, a.g.m., s. 91.

61 General Henri Joseph Etienne Gouraud, 14 Mayıs-30 Haziran 1915 tarihleri arasında Gelibolu yarımadasında görev yapmıştır. Barış Borlat, “General Henri Gouraud, Bir kolu ve gönlü Türkiye’de kaldı...”, *Çanakkale 1915*, Yıl 4, Sayı 15, Mart 2013, s. 59.

62 Borlat, a.g.m., s. 60-61.

nan acı ve kayıplar hatırlanırken, aynı zamanda dostluk, cesaret, şefkat, sadakat gibi değerlerin ön plana çıktığı eşsiz mücadele yâd edilmekte ve bu uğurda canlarını veren bütün ülke askerleri büyük bir saygı ile anılmaktadır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra bölgeyi ziyaret etmek isteyenlerin Türkiye'den izin alması kuralı çerçevesinde⁶³ ilk ziyaretçi grubu, 25 Mayıs 1925 tarihinde Çanakkale'ye ulaşmıştır. İngiliz bandıralı olan ve bir direğinde Yeni Zelanda, diğer direğinde Türk bayrağı bulunan Ormond isimindeki vapur, kadın ve erkeklerden oluşan 402 kişilik seyahat kafilesi ile Kilye limanına gelmiştir. Lone Pine ve diğer mezarlıkları ziyaret eden grup, daha sonra Conkbayır Abidesi'ne ulaşmış ve abidenin resmi açılış törenine katılmıştır. Tören Yeni Zelanda ve Avustralya Tümen Komutanı General Sir Alexander Godley, Yeni Zelanda'nın Britanya Yüksek Komiseri Sir James Allen, Gelibolu'da Yeni Zelanda Süvari Tugayı Komutanı Tümgeneral Sir Andrew Russell ile Gelibolu ve Çanakkale Valileri Macit Bey ve İsmail Hakkı Bey'in katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Tören sonunda toplantının gerçekleşmesine imkân sağlayan Türkiye hükümeti memurlarına, Çanakkale ve Gelibolu valilerine ve abidenin inşasına hizmetleri geçen komisyon azalarına teşekkür eden misafirler, çeşitli ziyaretlerin ardından 28 Mayıs 1925 tarihinde bölgeden ayrılmışlardır.⁶⁴

1926 yılında İngiliz Donanma Komutanının yapacağı ziyaret için de Lozan Barış Antlaşması hükümleri çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden özel izin alınmıştır. Bu izne göre İngilizlerin ziyaretçi sayısı 150 kişi ile sınırlandırılmıştır.⁶⁵ İngiliz Donanma Komutanı Amiral Piti ile Deniz Kuvvetleri Yüzbaşısı Borbdel'in aileleriyle katıldıkları gezide, Arıburnu ve Conkbayırı ziyaret edilmiştir.⁶⁶

Çanakkale 1934 yılında ise Avustralyalı ziyaretçileri ağırlamıştır. 25 Nisan'da Gelibolu yarımadasında yapılan büyük törene sadece Avustralyalılar değil Türk halkından da on binlerce kişi iştirak etmiş, Atatürk de Avustralya gazetelerine verdiği demeçte, "*Gelibolu yarımadasında yapılan ihraç hareketi ve muharebeler burada kanlarını dökenlerin kahramanlığını bütün dünyaya ispat etmiştir. Bu harbe iştirak eden milletler için bu savaşın sebep olduğu zayıflık ne kadar içler acısıdır*"⁶⁷ ifadelerini kullanmıştır. Nitekim Atatürk'ün bu konuda çok hassas olduğunu belirten İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Atatürk'ün kendisinden, 1934 Trakya olayları nedeniyle bu bölgeye yaptığı geziden sonra Çanakkale'ye de uğramasını istediğini ve şehitlikleri ziyaret ederek, "*Burada yatan aziz şehitlerimiz! Sizi hürmetle, saygı ile anıyoruz, diyeceksin. Mehmetçik Abidesi'nin başında, dilinin bütün talakatıyla konuşacaksın. Burada rahat ve huzur içinde yatınız, diyeceksin. Siz olmasaydınız, siz göğüslerinizi çelik kalelere siper etmeseydiniz, bu boğaz açılır; İstanbul işgal edilir; vatan toprakları istilaya uğrardı. diyeceksin... Dünyaya hitap edercesine konuşacaksın. Orada, Çanakkale'de*

63 Bozkurt, a.g.m., s. 91.

64 BCA, 30.10.0.0.101.654..5, 21 Haziran 1925. Belge için Bkz. Ek 5.

65 BCA., 30.10.0.0.193.321.2, 24 Ağustos 1925.

66 BCA, 030.10.200.366.5, 22 Ağustos 1926.

67 Cumhuriyet, 30 Nisan 1934, s. 1.

yalnız bizim şehitlerimizi değil, bu toprak üstünde kanlarını döken insanları da o kahraman muharıpleri de hürmetle, saygıyla anacaksınız” şeklinde konuşmasını istediğini belirtmektedir. 11 Temmuz 1934 tarihinde Çanakkale’ye gelen Şükrü Kaya, Atatürk’ün Çanakkale’de hayatını kaybeden yabancı askerler için kendisine verdiği şu tarihi nutku söylemiştir: “Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağında-sınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçikle yan yana koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarının dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır”.⁶⁸

Avustralyalı eski muharıplerin ziyaretinden bir ay sonra bu defa da İngiliz muharıplerinden oluşan 700 kişilik bir seyyah kafilesi İngiliz bandıralı bir gemi ile savaş alanlarını ziyarete gelmişlerdir. İngiliz heyetini, Vali Bey’in başkanlığında Belediye reis vekili ile vilayet halkından 10 kişiden oluşan bir heyet karşılamıştır. Aralarında generallerin de bulunduğu katile, Kilye limanından hareketle harp mezarlıklarını ziyaret etmiştir.⁶⁹

Bu ziyaretler ilerleyen yıllarda da devam etmiş, 1935 yılında savaşta ölen Avustralyalıların yakınları Çanakkale’ye gelerek mezarlıkları gezmişler ve çelenk koymuşlardır.⁷⁰ 10 Mayıs 1936 tarihinde aralarında Mareşal Sir William Riddell Birdwood⁷¹ ve Amiral Roger John Keyes’in⁷² de bulunduğu 400 İngiliz muharıp, Çanakkale’ye gelerek savaş alanlarını gezmişlerdir.⁷³

Çanakkale’nin önemli ziyaretçileri arasında İngiltere kralı VIII. Edward da vardır. İngiltere kralı, Londra Büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye’yi ziyaret etmek istedi-

68 “Atatürk’ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk”, Anlatan: Şükrü Kaya, *Dünya Gazetesi*, 10 Kasım 1953, s. 5; Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1978, s. 5-6.

69 *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1934, s. 1.

70 *Ulus*, 2 Mayıs 1935, s. 2.

71 Çanakkale savaşları sırasında Kabatepe-Arıburnu bölgesine çıkarma yapan Avustralya ve Yeni Zelanda Ordusu (ANZAK) komutanı olan Mareşal Birdwood, buradaki kara savaşlarını yönetmiştir. Ayrıca, 1915 ve 1916’da Gelibolu yarımadasının boşaltılmasında Çanakkale ordusuna komuta etmiştir. Anzak kuvvetlerinin kendisine besledikleri güven, batı cephesinde elde edilen zaferin başlıca sebebi olarak adlandırılmış ve Birdwood’a, “*Anzaklar’ın Ruhu*” (Soul of Anzac) unvanı verilmiştir. Kasım 1938’de, Atatürk’ün cenaze törenine İngiltere hükümetinin baş temsilcisi olarak katılan ve ayağı incindiği için töreni Halkevi binası balkonundan izleyen Birdwood, Atatürk’ün naaşını, bir miktar toprak getirip üzerine basarak, Türk toprağı üzerinden selamlamış ve böylece Çanakkale’de karşılaşmış olduğu bir kahramana son hürmetini de göstermiştir. Cemalettin Taşkıran, “Çanakkale Savaşları’ndaki Tanınmış Yabancı Komutanlar”, *Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, Editörler: Lokman Erdemir - Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınları, Ankara, 2015, s. 28.

72 Birinci Dünya Savaşı’nda Birleşik Filo Kurmay Başkanı. Figen Atabey, “İngiliz Savaş Konseyi’nin Çanakkale Stratejisi”, *Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, Editörler: Lokman Erdemir - Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınları, Ankara, 2015 s. 55.

73 *Ulus*, 11 Mayıs 1936, s. 2; *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1936, s. 4.

ğini bildirmiş, ancak, İstanbul'a gelmeden önce Gelibolu Yarımadası'ndaki mezar ve anıtları görmeyi arzuladığını belirtmiştir. 2 Eylül 1936 tarihinde Çanakkale'ye ulaşan VIII. Edward ve yanındaki heyet savaş alanlarını büyük bir ilgi ile gezmiş, anıtların yanı sıra kendisini selamlamaya gelen yöre halkına da büyük bir alaka göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Çanakkale gezisi için VIII. Edward'a iki otomobil tahsis etmiş, Çanakkale Belediyesi de Seddülbahir'deki İngiliz mezarlığına konulmak üzere, kırmızı çiçeklerle oluşturulmuş bir zemin üzerine beyaz çiçeklerle "*Eski Düşmanların Kahraman Ölülere*" yazılı büyük bir çelenk hazırlatmıştır. İngiltere Kralının bu ziyareti dönemin basınında da geniş yankı bulmuş ve Ulus Gazetesi, Kralın İngiliz Abidesi önünde ve Orgeneral Fahreddin Altay ile beraber Seddülbahir'de çekilmiş fotoğraflarını yayınlamıştır.⁷⁴

Diğer taraftan Çanakkale savaş alanlarına sadece savaşa katılan ülkelerin değil, burada gerçekleşen verilen mücadeleyi örnek alan ülkeler de ilgi göstermiştir. Nitekim 14 Temmuz 1936 tarihinde Çanakkale Limanına gelen Mısır Üniversitesi profesörleri ve öğrencilerini taşıyan vapuru karşılamak üzere, Başvekâletin emriyle, Emniyet Müdürü ve Belediye başkanı görevlendirilmiştir. Misafirlerle vapurda görüşen heyet iki Mısır profesörünün Türk-Mısır dostluğunu gösteren bir konuşma yaptıklarını ve konuşmalarını "*yaşasın Mustafa Kemal Atatürk, yaşasın hür ve müstakil Türkiye*" arzularıyla bitirdiklerini aktarmışlardır. Tören çerçevesinde denize çelenk bırakılmış ve bir adet çelenk de Mehmet Çavuş anıtına konulması düşüncesiyle heyete verilmiştir. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya da Başvekâlete gönderdiği yazıda; 16 Temmuz 1936 günü Romen Daçya vapuru ile Mehmet Zeki Omar adına kayıtlı kolektif Mısır pasaportu ile gelen 94 yabancıların İstanbul Üniversitesi'nde misafir edilerek gereken kolaylığın gösterildiğini belirtmiştir.⁷⁵

Özellikle savaşın tarafları olarak İngiltere, Fransa, Avustralya ile Yeni Zelanda yöneticileri ve halkının savaş alanlarını ziyaretleri ilerleyen yıllarda da devam edecek, Anzak Günü dolayısıyla 24/25 Nisan gecesi yapılan Şafak Ayini pek çok yabancı ziyaretçiyi Gelibolu Yarımadası'na çekecektir. Milletlerin ortak hafızasında önemli bir yeri olan bu savaş, sonrasında dünya barışına hizmet etme anlayışının da temel çıkış noktası haline gelecektir.

Sonuç

Türk ordusu, Birinci Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden biri olan Çanakkale'de İngiltere ve Fransa ordularının yanı sıra Çanakkale'ye savaşmak için getirilmiş, Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlere karşı da büyük bir mücadele vermiştir. Çanakkale Savaşları'nda her iki taraf da ağır kayıplar vermiş ve Türk ordusunun zaferi, Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın

74 Hikmet Özdemir, *Atatürk ve İngiltere, "Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi"*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 103-128; Murat Karataş, "Çanakkale'den Bir Kral Geçmişti..." , *Çanakkale 1915*, Yıl 1, Sayı 1, Mart 2008, s. 50-56; *Ulus*, 5 Eylül 1936, s. 8.

75 *BCA*, 30.10.200.367.10, 29 Temmuz 1936.

akıbetini değiştirememekle birlikte Çanakkale Savaşları, Milli Mücadele’de Türk milletine ilham kaynağı olmuştur. Bu sebeple, Çanakkale Zaferi hafızalardan silinmek yerine giderek artan bir ilgiye mazhar olmuş ve savaşta şehit olan askerler için 1916’den itibaren anma törenleri düzenlenmeye başlanmıştır.

1916-1938 yılları arasında, Çanakkale Savaşları’nı anma ve zaferi kutlama etkinlikleri çoğunlukla resmi kurumlar, çeşitli cemiyetler ile sivil toplum kuruluşlarının organizasyonunda, dönemin yöneticileri, milletvekilleri ve halkın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikler, Çanakkale Zaferinin Türk toplumunun hafızasında bıraktığı etkinin giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devletin inşası sürecinde ulusun kökenleri her ne kadar uzak geçmişte aranmış ve Anadolu’nun kadim zamanlardan beri bir Türk yurdu olduğu ispatına girilmiş ise de Çanakkale Savaşları ve Milli Mücadele bu topraklardaki Türk hakimiyetini meşrulaştıran hadiseler olarak tescil edilmiştir. Bu süreçte tarih bilincinin oluşturulması, milli birlik ve beraberliğin sağlanması noktasında Çanakkale Savaşları’na büyük bir önem atfedilmiştir. Bunda “*Anafartalar Kahramanı*” Mustafa Kemal Atatürk’ün aynı zamanda Cumhuriyetin kurucusu olmasının da payı büyüktür. Nitekim Çanakkale Zaferi ulusal kimliğin güçlendirilmesinde ve kahramanlık duygusunun pekiştirilmesinde giderek bir sembol haline gelmiştir.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Resmi Yayınlar

Akdeniz Boğazı Giriş ve Çıkışında Çanakkale Şehitleri Hakkında Yapılacak Askerî Merasime Dair Talimat,
T. C. Büyük Erkânîharbiye Reisliği IX. Deniz Şubesi, Deniz Matbaası, İstanbul, 1932.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Harp Mecmuası

İkdam

Kurun

Milliyet

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Ulus

Vakit

Araştırma Eserler

AKINGÜÇ, Gürsel, *Tarihi Süreç İçinde Çanakkale Muharebeleri ve Muharebe Alanları*, Ajans 2023, İstanbul, 2010,

“Atatürk’ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk”, Anlatan: Şükrü Kaya, *Dünya Gazetesi*, 10 Kasım 1953.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Çanakkale’ye Yürüyüş, Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2009.

BORLAT, Barış, “General Henri Gouraud, Bir kolu ve gönümlü Türkiye’de kaldı...”, *Çanakkale 1915*, Yıl 4, Sayı 15, Mart 2013, ss. 57-61.

BOZKURT, Abdurrahman, “Gelibolu Yarımadası’nda İtilaf Blokuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 28, S. 84, Kasım 2012. ss. 57-101.

ÇAKIR, Ömer, “Birinci Dünya Harbi Sırasında Harbiye Nezareti’nce Başlatılan “Harp Edebiyatı” Kampanyası ve Bu Çerçeve “İstanbul Edebiyat Heyeti”nin Çanakkale Cephesine Gönderilmesi”, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000, ss. 273-286.

Çanakkale ve Gelibolu Harp Sahalarını ve Şehitliklerini Ziyaret Gezintisi Programı, Balıkesir Halkevi, Balıkesir Vilayet Matbaası, 9 Ağustos 1933.

DAVER, Abidin, “Tarihin Seyrini Değiştiren Zafer: 18 Mart”, *Cumhuriyet*, 18 Mart 1934.

ESENKAYA, Ahmet, “Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 1, Çanakkale, 2003, ss. 36-63.

- Harp Tarihi Gezileri-II (Çanakkale-Gelibolu)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Atatürk ve Anzaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1978.
- KARANCALI, Ünal, “Alman Kaptanlar Derneği, Osmanlı Sultanı’nu 18 Mart Zaferinden Sonra, Bir Telgrafla Kutlamışlardı...” , *Çanakkale 1915*, Yıl 4, Sayı 9, Ağustos 2011, ss. 18-21.
- KARATAŞ, Murat, “Çanakkale’den Bir Kral Geçmişti...” , *Çanakkale 1915*, Yıl 1, Sayı 1, Mart 2008, s. 50-56.
- KARATAŞ, Murat, *Çanakkale Halkevi (1932-1951)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014.
- KOYUNCU, Aşkın - Özkan Keskin - Cahide Sınmaz Sönmez, *Çanakkale Savaşları Bibliyografyası 1915-2010*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2010.
- Mustafa Kemal’in Himayelerinde Şehitlikleri İmar Cemiyeti, Nasıl Kuruldu?, Nasıl Gelişti?, Cemiyetin İlk Çalışmaları ve Karar Defteri*, Derleyen: Mithat Atabay, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Atatürk ve İngiltere, “Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi”*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004.
- SAYILIR, Burhan, “18 Mart 1915 Deniz Savaşı’nda Şehit Olan Askerleri Anma Amacıyla Yapılan İlk Tören ve Bu Törenin “Şehitleri Anma Günü Olarak” İlan Edilmesi”, *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2005, ss. 99-104.
- SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, “Türk Tarih Yazıcılığında Çanakkale Savaşları (1915-2010)”, *Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler*, Editörler: Lokman Erdemir, Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınları, Ankara, 2015, ss. 275-281.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, “Çanakkale Savaşları’ndaki Tanınmış Yabancı Komutanlar”, *Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler*, Editörler: Lokman Erdemir, Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınları, Ankara, 2015, ss. 21-33.

Ekler

Ek-1

Tasvir-i Efkar Gazetesinde Çanakkale Savaşları'na Dair Harita 29 Nisan 1915

Ek-2

Harp Mecmuası Yılı: 1 Sayı: 4 Kanunusani 1331.

Ek-3

Çanakkale Boğaz Geçişinde Yapılacak Törene Dair Harita

Ek-4

Çanakkale Şehitlerini Ziyaret (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1929)

Ek-5

آذربايجان

۲۱ آغوست ۱۹۱۷

تورکيه جمهوريتي
ارکان حربيه جمهوريه رياستي
ارکان حربيه بحريه
دايره استخبارات
۱۸۹۷ ع

F. C.
HASKAKANLIZ
ST. ARSIVI

باسمه وکالت جليليه

کيلوبوله آلي فـ لـ قـ لـ قـ زيـ اـ قـ قـ مـ صـ نـ دـ هـ زـ دـ اـ عـ دـ رـ يـ (۱۵۰) يـ
فـ جـ اـ زـ اـ يـ تـ مـ کـ اـ وـ زـ هـ اـ نـ کـ لـ آـ يـ رـ اـ نـ کـ فـ اـ لـ قـ اـ قـ مـ يـ مـ يـ وـ يـ مـ اـ مـ دـ لـ قـ
وـ قـ مـ يـ وـ نـ مـ رـ اـ جـ عـ نـ کـ اـ حـ اـ قـ وـ دـ اـ يـ لـ وـ اـ بـ دـ اـ نـ لـ قـ دـ اـ لـ قـ يـ تـ اـ حـ اـ
اـ يـ دـ هـ جـ لـ دـ يـ زـ يـ اـ Qـ قـ اـ يـ جـ مـ يـ نـ هـ کـ دـ هـ مـ قـ صـ اـ نـ کـ اـ يـ فـ اـ نـ هـ هـ لـ اـ يـ aـ نـ مـ اـ nـ قـ يـ تـ
اـ يـ دـ هـ مـ رـ کـ هـ کـ دـ Qـ مـ يـ وـ نـ مـ aـ مـ دـ لـ Qـ تـ Fـ aـ Hـ aـ اـ حـ aـ Qـ yـ nـ eـ وـ لـ Qـ nـ iـ رـ اـ يـ مـ لـ Mـ aـ nـ هـ eـ وـ Lـ Qـ nـ iـ m

اـ بـ nـ مـ يـ eـ عـ مـ Rـ يـ مـ يـ eـ
فـ اـ يـ مـ iـ رـ اـ فـ لـ دـ iـ ، مـ aـ fـ eـ dـ iـ mـ وـ Jـ iـ mـ وـ Kـ a—t—e—d—r—i—n—e—s—e
وـ k—e—s—e . K—e—s—e وـ a—s—t—a—n—o—l—j—i—mـ وـ a—s—t—a—n—o—l—j—i—mـ وـ a—s—t—a—n—o—l—j—i—mـ
اـ حـ a—t—i—y—e—t—e—s—e .

۱۹۱۷

۱۹۱۷

030	10			193	321	2
-----	----	--	--	-----	-----	---

Gelibolu'daki İngiliz mezarlıklarının ziyaretçi adedi 150'yi geçmemek şartıyla ziyaret edilmesine izin verildiği